

Vytautas ALIŠAUSKAS

Vilniaus universitetas

Linas ŠIPAVIČIUS

Liublino katalikiškasis Jono Pauliaus II universitetas

Graikiškų-lotyniškų terminų vartojimas sinoptinėse Evangelijose remiantis Evangelija pagal Morkų

Lotynizmai sinoptinėse evangelijose siejasi su daugeliu gyvenimo sričių ir yra skirtingos kilmės – vieni jų atspindi romėnų valdomos Palestinos kultūrinės ir politinės realijas, kiti susiję su lotyniškai kalbančia aplinka. Didžioji dauguma lotynizmų į sinoptines evangelijas yra patekę iš Evangelijos pagal Morkų. Antroje Evangelijoje vartoti lotynizmai pristatomi ir aptariami visi skirstant juos į karinių, juridinių ir administracinių, matavimo vienetų apibūdinimų ir pavadinimų, verslo ir kasdienės gyvenimo kalbos, taip pat lotynų kalbos priesagų bei frazeologinių lotynizmų grupes.

Latinisms in synoptic Gospels are related to many fields of life and are of various origins; some of them reflect the cultural and political realities of Palestine under the Roman rule, others are related to the Latin speaking environment. The majority of Latinisms in synoptic Gospels come from the Gospel of Mark. Latinisms used in the Second Gospel are presented and discussed dividing them into groups of descriptions and names of military, juridical and administrative, measurement units, expressions from commercial and everyday life language, as well as Latin suffixes and Phraseological Latinisms.

Ivadas

Naujajame Testamente lotynizmai nėra aptinkami taip dažnai kaip semitų kalbos elementai. Vis dėlto jame esama ne tik nemažai tikrinių vardų, bet ir tiesiogiai iš lotynų kalbos perimtos leksikos¹.

Lyginant su Naujojo Testamento raštais, lotynizmų gausa Morkaus evangelijoje stebina, nors jų ir yra šiek tiek mažiau nei lyginamųjų transkribuotų semitinių svetimžodžių. R. Morgenthaler išvardija 11 Morkaus lotynizmų, iš viso pavartotų 19 kartų². Ši lotynizmų

¹ Plg. F. Blass and A. Debrunner, *A Greek Grammar of the New Testament and Other Early Christian Literature*, A Translation and Revision of the ninth-tenth German edition incorporating supplementary notes of A. Debrunner by Robert W. Funk (Chicago and London: The University of Chicago Press, 1961), 4.

² Plg. R. Morgenthaler, *Statistik des Neutestamentlichen Wortschatzes* (Zürich–Frankfurt am Main: Gotthelf-Verlag, 1958), 163.

sankaupa Morkaus evangelijoje neretai laikoma nuoroda į Morkaus veikalo pasirodymą Romoje. Šiandien taip pat teigiama, kad šie lotynizmai dažniausiai atspindi kariuomenės, teismo, matų ir monetų funkcionavimą, išplitusį dėl romėniškų įstatymų ir apskritai kultūrinės romėnų įtakos visoje imperijoje³.

Tačiau nevertėtų pamiršti argumento, kad lotynizmų dažnumas Morkaus evangelijoje yra pats gausiausias Naujajame Testamente, o tai nėra savaime suprantama. Net jei įtartume, kad tai tėra graikų kalbos vulgarizmai, lieka bent du lotynizmų atvejai (Mk 12, 42 ir Mk 15, 16), kai graikų posakiai po *ὁ ἐστίν* paaiškinti lotynizmais. Atsižvelgiant į lingvistinius kalbos kriterijus galima teigti, kad už šiuos „paaiškinimus“ atsakingas Morkaus evangelijos autorius. Graikų kalbos paaiškinimas lotynizmais prasmingas tik dėl tematika suinteresuotų skaitytojų. Ypač tai krinta į akis Mk 12, 42, kur pasakojime figūruojanti piniginė suma „konvertuojama“ į romėniškos monetos vertę padarant pasakojimą suprantamesnį Vakarų ir ypač Romos skaitytojams⁴.

Be šių lotyniškosios raiškos „lotynizmų“, kurie buvo pakeisti į graikų kalbos žodžius, galima atkreipti dėmesį ir į daugybę Morkaus posakių, galimai dėl lotynų kalbos įtakos galėjusių įgyti atitinkamą graikų kalbos formą⁵.

Tyrimo objektas: Evangelijoje pagal Morkų vartojami graikiški-lotyniški terminai, lyginant juos su sinoptine tradicija.

Tyrimo tikslas: atsakyti į klausimą, kokie lotynizmai vartojami Evangelijoje pagal Morkų, lyginant juos su sinoptinių evangelijų kalba.

Tyrimo uždaviniai: aptarti ir išanalizuoti Evangelijos pagal Morkų esančius lotynizmus; aptarti Evangelijoje pagal Morkų karinės terminijos lotynizmus; apžvelgti Evangelijoje pagal Morkų juridinės ir administracinės terminijos lotynizmus; pristatyti Evangelijoje pagal Morkų matavimo vienetams apibūdinti arba pavadinti vartojamus lotynizmus; pateikti Evangelijoje pagal Morkų verslo ir kasdienio gyvenimo kalbą nusakančius lotynizmus; supažindinti su Evangelijoje pagal Morkų vartojamomis lotynų kalbos priesagomis; išanalizuoti Evangelijoje pagal Morkų esančius frazeologinius lotynizmus.

Tyrimo metodai: tekstų analizė, teksto hermeneutika ir kritika.

I. Kariniai terminai

Evangelijoje pagal Morkų vartojamus karinės terminijos lotynizmus apibendrina šie žodžiai:

³ Plg. P. Dschulnigg, *Sprache, Redaktion und Intention des Markus – Evangeliums: Eigentümlichkeiten der Sprache des Markus-Evangeliums und ihre Bedeutung für die Redaktionskritik* (Stuttgart: Verlag Katholisches Bibelwerk, 1986), 276. Žr. A. Wikenhauser und J. Schmid, *Einleitung in das Neue Testament* (Freiburg–Basel–Wien: Herder, 1973), 220; *Wstęp do Nowego Testamentu*, red. R. Rubinkiewicz (Poznań: Pallottinum, 1996), 123; R. Bartnicki, *Właściwości literackie Ewangelii według św. Marka: Słowo Boga i drogi człowieka*, red. Z. Machnikowski (Pelplin, 1998), 101.

⁴ Plg. P. Dschulnigg, *Sprache, Redaktion und Intention*, 276–277.

⁵ Plg. *ibid.*, 277.

1. Pretorijus – gr. *πραιτώριον*, lot. *praetorium* (Mt 27, 27; Mk 15, 16; Jn 18, 28x2. 33; 19, 9; Apd 23, 35; Fil 1, 13)⁶, buvo Romos valdininko būstinė – gyvenamosios, administracinės jo sargybos ir kareivių patalpos⁷.

Morkus ir Matas žodį *πραιτώριον* vartoja paraleliai tik vieną kartą „Patyčių ir nukryžiuavimo“ scenoje (Mt 27, 27; Mk 15, 16). Evangelistas Lukas telkia skaitytojo dėmesį į asmenis ir vengia teritorinių statinių aprašymų, o Jonas ši lotynizmą vartoja dažniausiai, net keturis kartus (Jn 18, 28x2. 33; 19, 9), tačiau ne analogiškose vietose kaip sinoptikai.

Morkaus evangelijoje (Mk 15, 16) sakoma, kad kareiviai iš buvusių Erodo rūmų atvedė Jėzų į prefekto rezidencijos vidų *ἔσω τῆς ἀυλῆς* (vidinį rūmų kiemą⁸), tačiau Rytų graikakalbiamis krikščionims yra visiškai nereikalinga pridėti lotynišką paaiškinimą *ὁ ἐστὶν πραιτώριον* (tai yra pretorijų)⁹.

2. Legionas – gr. *λεγιών*, lot. *legio* (Mt 26, 53; Mk 5, 9. 15; Lk 8, 30)¹⁰ – Romos imperijos karinis vienetas – apie 6 000 pėstininkų, 120 žirgų bei pagalbininkų¹¹.

Morkus ir Lukas žodį *λεγιών* (legionas) „Demonų išvaymo“ scenoje vartoja paraleliai (Mk 5, 9; Lk 8, 30), tačiau Matas šio žodžio nevartoja (Mt 8, 28–34). Morkus toje pačioje scenoje dar kartą ši lotynizmą pavartoja su paaiškinimu *τὸν ἐσχηκότα τὸν λεγιῶνα* (tą, kuris buvo turėjęs legioną).

Matas lotynizmą *λεγιών* (legionas) įterpia į „Jėzaus suėmimo“ sceną (Mt 26, 53), tačiau kiti evangelistai jį praleidžia.

Talmudo ir Midrašo sąsajos liudija, jog šiuo atveju galima kalbėti ne apie tiesioginę lotynų kalbos įtaką, bet apie politinės situacijos Palestinoje „atspindį“¹².

Lotyniškas žodis *λεγιών* (Mk 5, 9) yra ištartas demonų lūpomis. „Legiono“ varde atspindi „demonologijos militarizacija“. Tai akivaizdi aliuizija į Romos imperijos dominavimą. Sąsaja su romėnų okupacija atsiskleidžia vietoje, kurioje demonai išreiškia aiškų norą likti šalyje (Mk 5, 10). Būtent to romėnai ir reikalauja. Nesvarbu, kad demonai apsės vieną ar kitą asmenį – svarbiausia, kad jie galės kontroliuoti teritoriją. Simboliniu veiksmu pasakojimas patenkina agresyvų norą išsiųsti juos kaip kiaules į jūrą. Terminas *λεγιών* (legionas) žydų kalboje įsitvirtino kaip karinį vienetą nusakantis terminas¹³.

3. Šimtininkas – gr. *κεντυρίων*, lot. *centurio* (Mk 15, 39. 44–45)¹⁴ yra lotyniško žodžio transkripcija, randama tik Morkaus evangelijoje¹⁵.

⁶ Plg. R. Morgenthaler, *Statistik des Neutestamentlichen Wortschatzes*, 163.

⁷ Plg. W. Bauer, *A Greek-English Lexicon of the New Testament and other Early Christian Literature*, rev. and ed. by F. W. Danker (Chicago and London: The University of Chicago Press, 2000), 859.

⁸ Straipsnyje vertimus iš graikų kalbos atliko L. Šipavičius.

⁹ Plg. *Markus – Philologie: Historische, literaturgeschichtliche und stilistische Untersuchungen zum zweiten Evangelium*, hsrsg. H. Cancik (Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1984), 44.

¹⁰ Plg. R. Morgenthaler, *Statistik des Neutestamentlichen Wortschatzes*, 163.

¹¹ Plg. W. Bauer, *A Greek-English Lexicon*, 587–588.

¹² Plg. H. L. Strack, P. Billerbeck, *Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrasch: Das Evangelium nach Matthäus*, b. I (München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1994), 997.

¹³ Plg. R. Pesch, *Das Markusevangelium: I Teil, Einleitung und Kommentar zu Kap. 1, 1–8, 26* (Freiburg–Basel–Wien: Herder, 1976), 288.

¹⁴ Plg. R. Morgenthaler, *Statistik des Neutestamentlichen Wortschatzes*, 163.

¹⁵ Plg. Remigiusz Popowski, *Wielki słownik grecko-polski Nowego Testamentu: wydanie z pełną lokalizacją greckich haseł, kluczem polsko-greckim oraz indeksem form czosownikowych* (Warszawa: Vocatio, 1997), 335.

Kiti sinoptikai vartoja graikišką terminą *ἐκατοντάρχης*, tiksliai atitinkantį lotyniško žodžio „šimtininkas“¹⁶ prasmę (plg. Mt 8, 5. 8. 13; 27, 54; Lk 7, 2. 6; 23, 47; Apd 10, 1. 22; 21, 32; 22, 25–26; 23, 17. 23; 24, 23; 27, 1. 6. 11. 31. 43)¹⁷.

4. **Sargyba** – gr. *κουστωδία*, lot. *custodia* (Mt 27, 65–66; 28, 11)¹⁸ – lotyniško žodžio transkripcija, reiškianti iš kareivių sudarytą sargybą¹⁹. Sinoptikai šio žodžio nevartoja, nes tai yra tik evangelisto Mato redakcija epizoduose „Sargyba prie kapo“ (Mt 27, 62–66)²⁰ ir „Tariamias kūno pagrobimas“ (Mt 28, 11–15)²¹.

II. Juridiniai ir administraciniai terminai

1. **Mokestis** – gr. *κῆνος*, lot. *census* (Mt 17, 25; 22, 17. 19; Mk 12, 14)²² – lotyniško žodžio „census“ transkripcija, žyminti „kasmetinius mokesčius ar duokles“²³.

Tik evangelistas Matas aprašo „Šventyklos mokesčio“ sceną vartodamas žodį *κῆνος* (Mt 17, 24–27)²⁴. Kitą atvejį pateikia visi trys sinoptikai „Dievo ir ciesoriaus“ scenoje. Matas ir Morkus šį lotynizmą vartoja paraleliai (Mt 22, 17; Mk 12, 14), tačiau Matas šiame fragmente jį pakartoja dar kartą (Mt 22, 19)²⁵.

Lukas vartoja terminą *φóρος* (Lk 20, 22; 23, 2; Rom 13, 6. 7x2)²⁶, turintį dvejopo pobūdžio „pranašumą“: jis yra graikiškas žodis ir nurodo, kad tai pavergėjo mokestis imant „duoklę“²⁷. H. Frisk teigia, kad tai yra „išmoka, (įmokėta) duoklė, (pristatyta) rinkliava“²⁸. H. G. Liddell ir R. Scott sako, kad „tai yra, kas įvedama mokėjimo būdu, įmoka / duoklė, paprastai bet koks mokėjimas“²⁹. J. Strong teigia, kad tai yra „namo, žemės ar asmens metinis mokestis“³⁰.

¹⁶ Plg. F. Zorell, *Lexicon Graecum Novi Testamenti* (Roma: Pontificio Istituto Biblico, 1999), 701; W. Bauer, *A Greek-English Lexicon*, 540.

¹⁷ Plg. R. Morgenthaler, *Statistik des Neutestamentlichen Wortschatzes*, 92.

¹⁸ Plg. *ibid.*, 163.

¹⁹ Plg. R. Popowski, *Wielki słownik grecko-polski*, 346; W. Bauer, *A Greek-English Lexicon*, 563.

²⁰ Plg. *Synopse Der Vier Evangelien: Griechisch-Deutsche Ausgabe der Synopsis Quattuor Evangeliorum, Auf der Grundlage des Novum Testamentum Graece von Nestle-Aland 26. Auflage, und des Greek New Testament, 3rd Edition, sowie der Lutherbibel, revidierter Text 1984, und der Einheitsübersetzung 1979*, hrg. Kurt Aland (Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1989), 324 [nr. 351]; *Keturių Evangelijų Sinopsė*, red. R. Sidaravičius (Vilnius: Lietuvos Biblijos draugija, 2004), 444 [nr. 351].

²¹ Plg. *Synopse Der Vier Evangelien*, 328 [nr. 354]; *Keturių Evangelijų Sinopsė*, 451 [nr. 354].

²² Plg. R. Morgenthaler, *Statistik des Neutestamentlichen Wortschatzes*, 163.

²³ Plg. J. Strong, *Grecko-Polski Słownik Stronga, z lokalizacją słów greckich i kodami Popowskiego* (Warszawa: Vocatio, 2015), 428.

²⁴ Plg. *Synopse Der Vier Evangelien*, 158 [nr. 165]; *Keturių Evangelijų Sinopsė*, 201 [nr. 165].

²⁵ Plg. *Synopse Der Vier Evangelien*, 245–246 [nr. 280]; *Keturių Evangelijų Sinopsė*, 334 [nr. 280].

²⁶ Plg. R. Morgenthaler, *Statistik des Neutestamentlichen Wortschatzes*, 154.

²⁷ Plg. F. Bovon, *Das Evangelium nach Lukas: Evangelisch-Katholischer Kommentar zum Neuen Testament, 4 Teilband Lk 19, 28–24, 53* (Düsseldorf: Neukirchener & Patmos Verlag, 2009), 95.

²⁸ Plg. H. Frisk, *Griechisches Etymologisches Wörterbuch*, B. II (Heidelberg: Universitätsverlag Winter, 2006), 1004.

²⁹ Plg. H. G. Liddell and R. Scott, *A Greek-English Lexicon*, Revised and augmented throughout by H. S. Jones with the assistance of R. McKenzie and with the cooperation of many scholars, With a revised supplement (Oxford: Clarendon Press, 1996), 1951.

³⁰ Plg. J. Strong, *Grecko-Polski Słownik Stronga*, 816.

Žodis *κῆνος* nurodo tiesioginį asmeninį mokestį, kuris buvo renkamas po gyven-tojų surašymo. Taigi lotyniškas terminas *census* yra būtent toks mokestis. Luko vartojamas terminas *φόρος* turi platesnę reikšmę. Jis įvardija mokestį, kurį okupuota šalis turi mokėti už okupacinę galią. Kartais jo galiojimas apsiriboja atskira teritorija. Jis apima žemės mokestį (lot. *tributum agri*), kasmetinį mokestį (lot. *tributum capitis*) arba tiesio-ginį asmeninį mokestį³¹. Lotynizmo *κῆνος* vartojimas nesunkiai paaiškinamas kultūrine-politine romėnų įtaka, tačiau dėmesio vertas faktas, kad ne visiems sinoptikams jis atrodo priimtinas.

2. *Budelis* – gr. *σπεκουλάτωρ*, lot. *speculator* (Mk 6, 27)³². Šis lotynizmas sutinkamas Morkaus evangelijos „Jono Krikštytojo nužudymo“ scenoje, tačiau Matas jo nevartoja: *καὶ πέμψας ἀπεκεφάλισεν [τὸν] Ἰωάννην ἐν τῇ φυλακῇ (ir pasiuntęs nukirto galvą Jonui kalėjime)*³³.

Taip pat vartojami evangelijoje pagal Morkų šie juridinės ir administracinės termi-nijos lotynizmai: *Καῖσαρ* (NT x29: Mt x4; Mk x3; Lk x7; Jn x3; Apd x10; Pl x1), *κολωνία* (Apd 16, 12), *Λιβερτίνος* (Apd 6, 9), *σικάριος* (Apd 21, 38), *τίτλος* (Jn 19, 19. 20), *πραγέλλιον* (Jn 2, 15)³⁴.

III. Matavimo vienetų apibūdinimai arba pavadinimai

1. *Sykas* – gr. *μόδιος*, lot. *modius* (Mt 5, 15; Mk 4, 21; Lk 11, 33) – lotynų kalbos skolinys „modijus“, arba sykas, skysčių ir biralų tūrio vienetas, lygus 16 sekstarijų, t. y. 8,75 l³⁵. Esama nuomonių, kad tai yra senovinis „karčio“ dydžio indas, tačiau kartis yra saikas biralams semti, turintis 32 gorčius. O gorčius sulyginamas su 3 l. Vadinasi, kartis yra 96 l ir jokiū būdu negali atitikti „modijaus“, turinčio tik 8,75 l. Šis lotynizmas paraleliai varto-jamas sinoptinėse evangelijose³⁶.

2. *Asotis* – gr. *ξέστης*, lot. *sextarius* (Mk 7, 4). Šis lotynizmas vartojamas tik Morkaus evangelijoje, sinoptikai jo nevartoja³⁷.

³¹ Plg. F. Bovon, *Das Evangelium nach Lukas*, 95–96; F. Mickiewicz, *Ewangelia według świętego Łukasza: Nowy Komentarz Biblijny, Tom III, część 2, rozdziały 12–24* (Częstochowa: Edycja Świętego Pawła, 2011), 357.

³² Plg. R. Morgenthaler, *Statistik des Neutestamentlichen Wortschatzes*, 163.

³³ Plg. *Synopse Der Vier Evangelien*, 133–134 [nr. 144]; *Keturių Evangelijų Sinopsė*, 170 [nr. 144].

³⁴ Plg. F. Blass and A. Debrunner, *A Greek Grammar of the New Testament*, 4.

³⁵ Antikoje žemės ūkio gaminami produktai buvo matuojami saikais skysčiams (vynui, aliejui) ir biralams (grūdams). Svarbiausi graikiški tūrio matai skysčiams buvo *kiatas* (gr. *cyathos*) 0,05 l, *kolilė* (gr. *kotyle*) 0,25 l ir *metretas* (gr. *metretes*) 39 l. Romėnai, be graikiško mato *kiato*, dar turėjo *sekstarijų* (lot. *sextarius*) 0,5 l ir *amforą* (lot. *amphora*) 26 l. Biralai buvo seikėjami iš dalies tais pačiais saikais kaip ir skysčiai, bet buvo ir kitų: *choinikas* (gr. *choinix*) 1 l ir *medimnas* (gr. *medimnos*) 52 l. Taip pat ir romėniškas matas *modijus* (lot. *modius*, t. y. 1/3 amforos ir 1/6 medimno) 8, 75 l. Plg. H. Lamer and P. Kroh, *Antikos žodynas* (Alma Littera: Vilnius, 1998), 518.

³⁶ Plg. *Synopse Der Vier Evangelien*, 175 [nr. 192]; *Keturių Evangelijų Sinopsė*, red. R. Sidaravičius, 230 [nr. 192].

³⁷ Plg. *Novum Testamentum Graece et Latine*, hrsg. E. Nestle, K. Aland (Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 2014), 130.

3. *Denaras* – gr. *δηνάριον*, lot. *denarius* (Mt 18, 28; 20, 2. 9–10. 13; 22, 19; Mk 6, 37; 12, 15; 14, 5; Lk 7, 41; 10, 35; 20, 24; Jn 6, 7; 12, 5; Apr 6, 6)³⁸ – Romos imperijos sidabrinė moneta, sverianti 4,55 g ir atitinkanti darbuotojo vidutinį dienos darbo užmokestį³⁹. „Pirmajame duonos padauginime“ tik evangelistas Morkus vartoja žodį *δηνάριον* (denaras), o sinoptikai jį praleidžia (Mk 6, 37)⁴⁰. „Dievo ir ciesoriaus“ scenoje ši lotynizmą vartoja visi sinoptikai (Mt 22, 19; Mk 12, 15; Lk 20, 24)⁴¹. „Patepimo Betanijoje“ scenoje Morkus vartoja piniginių vienetą nusakantį žodį *δηνάριον* (Mk 14, 5), Lukas taip pat, nors ir ne tame pačiame pasakojime kaip kitose evangelijose (Lk 7, 41), o Matas jį praleidžia⁴². Matas papildomai ši lotynizmą vartoja tik savo redakcijos pasakojimuose (Mt 18, 28; 20, 2. 9–10. 13).

4. *Kvadrantas* – gr. *κοδράντης*, lot. *quadrans* (Mt 5, 26; Mk 12, 42) – smulkiausia Romos imperijos moneta, ketvirtis aso⁴³. „Našlės skatiko“ scenoje tik Morkus vartoja žodį *κοδράντης* (Mk 12, 42). Lukas apsiriboja tik bendru apibūdinimu, kurį Morkus taip pat vartoja *λεπτά δύο* – du pinigėlius / leptonus (Lk 21, 2; Mk 12, 42)⁴⁴. „Rūstybės ir susitakymo“ scenoje Matas vartoja lotynizmą *κοδράντης* (Mt 5, 26), tačiau Lukas keičia jį žodžiu *λεπτός*⁴⁵ (Lk 12, 59)⁴⁶.

Matavimo vienetams apibūdinti ar pavadinti taip pat yra vartojami šie lotynizmai: *μίλιον* (Mt 5, 41), *ἀσάριον* (Mt 10, 29; Lk 12, 6), *δραχμή* (Lk 15, 8–9), *λίτρα* (Jn 12, 3)⁴⁷.

IV. Verslo ir kasdienio gyvenimo kalba

Skepeta – gr. *σουδάριον*, lot. *sudarium* (Lk 19, 20; Jn 11, 44; 20, 7; Apd 19, 12)⁴⁸. Palyginimuose apie talentus ir minas Lukas vartoja lotynizmą *σουδάριον* (Lk 19, 20), tačiau Matas, kalbėdamas apie talento paslėpimą (Mt 22, 25), atskleidžia visai kitą perspektyvą: *καὶ φοβηθεὶς ἀπελθὼν ἔκρυσα τὸ τάλαντόν σου ἐν τῇ γῆ· ἶδε ἔχεις τὸ σόν (ir pabijojęs, nuėjęs paslėpiau talentą tavo žemėje)*⁴⁹.

Kaip verslo ir kasdienio gyvenimo kalbos posakiai taip pat vartojami šie lotynizmai: *λέντιον* (Jn 13, 4–5), *σικκίνθιον* (Apd 19, 12), *ῥέδη* (Apr 18, 13), *εὐρακύλων* (Apd 27, 14), *χῶρος* (Apd 27, 12), *μεμβράνα* (2 Tim 4, 13)⁵⁰.

³⁸ Plg. R. Morgenthaler, *Statistik des Neutestamentlichen Wortschatzes*, 163.

³⁹ Plg. W. Bauer, *A Greek-English Lexicon*, 223.

⁴⁰ Plg. *Synopse Der Vier Evangelien*, 135–137 [nr. 144]; *Keturių Evangelijų Sinopsė*, 172 [nr. 146].

⁴¹ Plg. *Synopse Der Vier Evangelien*, 245–246 [nr. 280]; *Keturių Evangelijų Sinopsė*, 334–335 [nr. 280].

⁴² Plg. *Synopse Der Vier Evangelien*, 277–279 [nr. 306]; *Keturių Evangelijų Sinopsė*, 380–381 [nr. 306].

⁴³ Wilfrid Haubeck und Heinrich von Siebenthal, *Neuer sprachlicher Schlüssel: zum griechischen Neuen Testament, Matthäus – Offenbarung* (Göttingen: Brunnen Verlag Giessen, 2015), 24.

⁴⁴ Plg. *Synopse Der Vier Evangelien*, 253–254 [nr. 286]; *Keturių Evangelijų Sinopsė*, 349 [nr. 286].

⁴⁵ *λεπτός* – „maža vario moneta 1/128 denaro“. Plg. W. Bauer, *A Greek-English Lexicon*, 592.

⁴⁶ Plg. *Synopse Der Vier Evangelien*, 52–53 [nr. 55]; *Keturių Evangelijų Sinopsė*, 73 [nr. 55].

⁴⁷ Plg. F. Blass and A. Debrunner, *A Greek Grammar of the New Testament*, 4.

⁴⁸ Plg. R. Morgenthaler, *Statistik des Neutestamentlichen Wortschatzes*, 163.

⁴⁹ Plg. *Synopse Der Vier Evangelien*, 229–230 [nr. 266]; *Keturių Evangelijų Sinopsė*, 308–309 [nr. 266].

⁵⁰ Plg. F. Blass and A. Debrunner, *A Greek Grammar of the New Testament*, 4–5.

V. Lotynų kalbos priesagos

Kai kurios lotynų kalbos priesagos paplito graikų kalboje ir buvo pridurtos prie graikiškų žodžių šaknies. Naujajame Testamente taip yra sudaryti tikriniai ir ypač etniniai vardai⁵¹. Morkaus evangelijoje vartojamas žodis *Ἡρωδιανοί* (erodininkai, Mt 22, 16; Mk 3, 6; 12, 13)⁵², Erodo Didžiojo sekėjai ir jo dinastijos rėmėjai⁵³. Matas ir Morkus vartoja šį terminą⁵⁴ „Dievo ir ciesoriaus“ scenoje. Scenoje „Žmogaus su padžiūvusia ranka pagydymo šabo dieną“ iš sinoptikų tik Morkus vartoja žodį *Ἡρωδιανοί* (Mk 3, 6)⁵⁵.

VI. Frazeologiniai lotynizmai

Frazeologinių lotynizmų pasitaiko retai. Morkus patraukia dėmesį posakiais, sutelktais Kančios pasakojime ir graikiškai perteikiančiais lotynų kalbos frazeologiją⁵⁶. Vartojami šie akivaizdžiai frazeologiniai junginiai:

1. *τὸ ἰκανὸν ποιεῖν* = *satisfacere* – „patenkinti“ (Mk 15, 15). Scenoje „Jėzus Piloto teisme“ tik Morkus vartoja šį lotynišką frazeologizmą⁵⁷.

2. *συμβούλιον ποιεῖν* = *consilium capere* – „nuspręsti“ (Mk 15, 1). Scenoje „Jėzus Piloto teisme“ šį frazeologizmą vartoja Morkus (Mk 15, 1), tačiau Matas šį veiksmažodį aprašo sinonimiškai: *συμβούλιον ἔλαβον* (ėmėsi sąmokslą, Mt 27, 1)⁵⁸.

3. *θεῖναι τὰ γόνατα* = *genua ponere* – „klauptis“ (Mk 15, 19). Scenoje „Patychios ir nukryžiuojamas“ šį lotynišką frazeologizmą vartoja tik Morkus⁵⁹.

4. *ῥαπίσμασιν αὐτὸν ἔλαβον* = *verberibus eum acceperunt* – „mušė“ (Mk 14, 65). Scenoje „Jėzus teismo taryboje“ šį frazeologizmą vartoja tik Morkus (Mk 14, 65), o kiti sinoptikai informaciją perteikia kitokia forma: *τίς ἐστὶν ὁ παίσας σε* – kas yra tas, kuris sudavė Tau? (Mt 26, 68; Lk 22, 64)⁶⁰.

Taip pat evangelijoje pagal Morkų vartojami šie frazeologinių lotynizmų žodžių junginiai: *ὁδὸν ποιεῖν* = *iter facere* – *daryti kelią*, t. y. *eiti* (Mk 2, 23), *συμβούλιον ἐδίδουν* = *consilium dederunt* – *ėmėsi sąmokslą* (Mk 3, 6), *ἐσχάτως ἔχει* = *in extremis esse* – *merdėti* (Mk 5, 23), *εἶπεν δοθῆναι αὐτῇ φαγεῖν* = *dixit dare illi manducare* – *liepė duoti jai valgyti* (Mk 5, 43), *κρατεῖν* = (*memoria*) *tenere* – *laikyti* (Mk 9, 10), *κατακρινούσιν αὐτὸν θανάτῳ* = *captive damnare* – *nuteis jį mirčiais* (Mk 10, 33), *ὃ ἐστὶν* = *hoc est, id est* – *tai yra* (Mk 3, 17; 7, 11. 34; 12, 42; 15, 15. 42)⁶¹.

⁵¹ Plg. F. Blass and A. Debrunner, *A Greek Grammar of the New Testament*, 5.

⁵² Plg. R. Morgenthaler, *Statistik des Neutestamentlichen Wortschatzes*, 104.

⁵³ Plg. W. Bauer, *A Greek-English Lexicon*, 440.

⁵⁴ Plg. *Synopse Der Vier Evangelien*, 245–246 [nr. 280]; *Keturių Evangelijų Sinopsė*, 334–335 [nr. 280].

⁵⁵ Plg. *Synopse Der Vier Evangelien*, 45 [nr. 47]; *Keturių Evangelijų Sinopsė*, 63 [nr. 47].

⁵⁶ Plg. P. Dschulnigg, *Sprache, Redaktion und Intention*, 277.

⁵⁷ Plg. *Synopse Der Vier Evangelien*, 314 [nr. 341]; *Keturių Evangelijų Sinopsė*, 432 [nr. 341].

⁵⁸ Plg. W. Haubeck und H. von Siebenthal, *Neuer sprachlicher Schlüssel*, 340.

⁵⁹ Plg. *Synopse Der Vier Evangelien*, 313 [nr. 340]; *Keturių Evangelijų Sinopsė*, 430 [nr. 340].

⁶⁰ Plg. *Synopse Der Vier Evangelien*, 305 [nr. 332]; *Keturių Evangelijų Sinopsė*, 416 [nr. 332].

⁶¹ Plg. P. Dschulnigg, *Sprache, Redaktion und Intention*, 277–278.

Išvados

Lotynizmai sinoptinėse evangelijose siejasi su daugeliu gyvenimo sričių ir yra skirtingos „kilmės“ – vieni jų atspindi romėnų valdomos Palestinos kultūrinės ir politinės realijas, kiti susiję su lotyniškai kalbančia aplinka.

Didžioji dauguma lotynizmų į sinoptines evangelijas yra patekę perėmus juos iš Evangelijos pagal Morkų. Teiginį, esą Morkaus vartojamų gausa nėra įprasta, patvirtina faktas, jog sinoptikai, ypač Evangelijos pagal Luką autorius, Morkaus vartojamus lotynizmus pakeičia įprastais graikiškais žodžiais ir konstrukcijomis.

Tiek skolinių, tiek frazeologizmų gausa trumpame Morkaus tekste nėra įprasta ir patvirtina hipotezę apie evangelijos sąsajas su Romos bendruomene. Antra vertus, tik platesni tyrimai galėtų patvirtinti arba paneigti lotynizmų buvimą bei pobūdį kaip argumentą, grindžiantį patristinės tradicijos duomenis apie tiesioginį Evangelijos pagal Morkų ryšį su Petro kerigma.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

1. Bartnicki, R. *Właściwości literackie Ewangelii według św. Marka: Słowo Boga i drogi człowieka*. Red. Z. Machnikowski. Pelplin, 1998.
2. Bauer, W. *A Greek-English Lexicon of the New Testament and other Early Christian Literature*, rev. and ed. F. W. Danker. Chicago and London: The University of Chicago Press, 2000.
3. Blass, F. and Debrunner, A. *A Greek Grammar of the New Testament and Other Early Christian Literature*, A Translation and Revision of the ninth-tenth German edition incorporating supplementary notes of A. Debrunner by Robert W. Funk. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1961.
4. Bovon, F. *Das Evangelium nach Lukas: Evangelisch-Katholischer Kommentar zum Neuen Testament, 4 Teilbant Lk 19, 28–24, 53*. Düsseldorf: Neukirchener & Patmos Verlag, 2009.
5. Dschulnigg, P. *Sprache, Redaktion und Intention des Markus – Evangeliums: Eigentümlichkeiten der Sprache des Markus-Evangeliums und ihre Bedeutung für die Redaktionskritik*. Stuttgart: verlag Katholisches Bibelwerk, 1986.
6. Frisk, H. *Griechisches Etymologisches Wörterbuch*. B. II. Heidelberg: Universitätsverlag Winter. 2006.
7. Haubeck, Wilfrid und von Siebenthal, Heinrich. *Neuer sprachlicher Schlüssel: zum griechischen Neuen Testament, Matthäus – Offenbarung*. Göttingen: Brunnen Verlag Giessen, 2015.
8. *Keturių Evangelijų Sinopsė*. Red. Sidaravičius, R. Vilnius: Lietuvos Biblijos draugija, 2004.
9. Lamer, H. and Kroh, P. *Antikos žodynas*. Vilnius: Alma Littera, 1998.
10. Liddell, H. G. and Scott, R. *A Greek-English Lexicon*. Revised and augmented throughout by H. S. Jones with the assistance of R. McKenzie and with the cooperation of many scholars, With a revised supplement. Oxford: Clarendon Press, 1996.
11. *Markus – Philologie: Historische, literaturgeschichtliche und stilistische Untersuchungen zum zweiten Evangelium*. Hsrg. Cancik, H. Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1984.
12. Mickiewicz, F. *Ewangelia według świętego Łukasza: Nowy Komentarz Biblijny, Tom III, część 2, rozdziały 12–24*. Częstochowa: Edycja Świętego Pawła, 2011.
13. Morgenthaler, R. *Statistik des Neutestamentlichen Wortschatzes*. Zürich–Frankfurt am Main: Gott-helf-Verlag, 1958.

14. *Novum Testamentum Graece et Latine*. Hrsg. Nestle, E., Aland, K. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 2014.
15. Pesch, R. *Das Markusevangelium: I Teil, Einleitung und Kommentar zu Kap. 1, 1–8, 26*. Freiburg–Basel–Wien: Herder, 1976.
16. Popowski, Remigiusz. *Wielki słownik grecko-polski Nowego Testamentu: wydanie z pełną lokalizacją greckich hasel, kluczem polsko–greckim oraz indeksem form czasownikowych*. Warszawa: Vocatio, 1997.
17. *Synopse Der Vier Evangelien: Griechisch-Deutsche Ausgabe der Synopsis Quattuor Evangeliorum, Auf der Grundlage des Novum Testamentum Graece von Nestle-Aland 26. Auflage, und des Greek New Testament, 3rd Edition, sowie der Lutherbibel, revidierter Text 1984, und der Einheitsübersetzung 1979*. Hrsg. Kurt Aland. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1989.
18. Strack, H. L. und Billerbeck, P. *Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrasch: Das Evangelium nach Matthäus*. B. 2. München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1994.
19. Strong, J. *Grecko-Polski Słownik Stronga: Z lokalizacją słów greckich i kodami Popowskiego*. Warszawa: Vocatio, 2015.
20. Wikenhauser, A. und Schmid, J. *Einleitung in das Neue Testament*. Herder, Freiburg–Basel–Wien, 1973.
21. *Wstęp do Nowego Testamentu*. Red. Rubinkiewicz, R. Poznań: Pallottinum, 1996.
22. Zorell, F. *Lexicon Graecum Novi Testamenti*. Roma: Editrice Pontificio Istituto Biblico, 1999.

Gatuta: 2018 02 27

Parengta spaudai: 2018 03 15

Vytautas ALIŠAUSKAS, Linas ŠIPAVIČIUS

GRAIKIŠKŲ-LOTYNIŠKŲ TERMINŲ VARTOJIMAS SINOPTINĖSE EVANGELIJOSE REMIANTIS EVANGELIJA PAGAL MORKŲ

S a n t r a u k a

Naujajame Testamente lotynizmai nėra tokie gausūs kaip semitizmai. Lotynizmų kiekis Morkaus evangelijoje yra pats didžiausias visame Naujajame Testamente, nors jų yra šiek tiek mažiau nei transkribuotų semitinių svetimžodžių. Dauguma lotynizmų į sinoptines evangelijas yra patekę iš Evangelijos pagal Morkų. Esą Morkaus evangelijoje aptinkama lotynizmų gausa nėra įprasta patvirtina faktas, jog sinoptikai, ypač Evangelijos pagal Luką autorius, Morkaus vartojamus lotynizmus pakeičia įprastais graikiškais žodžiais ir konstrukcijomis. Vis dėlto esama nemažai tikrinių vardų, tiesiogiai iš lotynų kalbos paimtos leksikos.

R. Morgenthaler išvardija 11 Morkaus lotynizmų, iš viso pavartotų 19 kartų. Šiandien teigiama, kad šie lotynizmai dažniausiai atspindi kariuomenės, teismo, matų ir monetų funkcionavimą, išplitusį dėl romėniškų įstatymų ir apskritai dėl kultūrinės įtakos visoje imperijoje. Remiantis lingvistiniais kriterijais galima teigti, jog už šiuos paaiškinimus atsakingas Morkaus evangelijos autorius. Graikų kalbos paaiškinimas lotynizmais prasmingas šia tematika besidomintiems skaitytojams.

Tiek skolinių, tiek frazeologizmų sanakaupa trumpame Morkaus tekste nėra įprasta ir patvirtina hipotezę apie evangelijos sąsajas su Romos bendruomene. Kita vertus, tik platesni tyrimai galėtų patvirtinti arba paneigti lotynizmų vartojimą kaip argumentą, grindžiantį patristinės tradicijos duomenis apie tiesioginį Evangelijos pagal Morkų ryšį su Petro kerigma.

Vytautas ALIŠAUSKAS, Linas ŠIPAVIČIUS

THE USAGE OF GREEK-LATIN TERMS IN SYNOPTIC GOSPELS BASED ON THE GOSPEL OF MARK

S u m m a r y

In the New Testament, Latinisms are not as common as Semitic terms. The number of Latinisms in the Gospel of Mark is the highest in the whole New Testament, although they are slightly outnumbered by transcribed Semitic loanwords. The majority of Latinisms in synoptic Gospels come from the Gospel of Mark. The abundance of Latinisms in the Gospel of Mark is not common, which is proven by the fact that synoptics, especially the author of the Gospel of Luke, has replaced Latinisms used by Mark with more commonly used Greek words and constructions. However, there are quite a few proper names in the Gospel of Mark taken directly from Latin language vocabulary.

R. Morgenthaler counts 11 Latinisms used by Mark in total 19 times. Today it is stated that these Latinisms usually reflect the functioning of the army, courts, measures and coins, which spread due to Roman laws and more broadly due to cultural influence in the whole empire. Based on linguistic criteria it is possible to state that the author of the Gospel of Mark is the one responsible for these explanations. The explanation of Greek language in Latinisms is significant to those readers who are interested in this topic.

The aggregation of both loanwords and phraseology in the short text of Mark is not common and confirms the hypothesis about the relations between the Gospels and Roman community. On the other hand, only wider research could confirm or deny the usage of Latinisms as an argument, validating the data of the patristic tradition about the direct relation between the Gospel of Mark and the Kerygma of Peter.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: Evangelija pagal Morkų, lotynizmai, karinė terminija, juridinė ir administracinė terminija, matavimo vienetų apibūdinimai arba pavadinimai, verslo ir kasdienio gyvenimo kalba, lotynų kalbos priesagos, frazeologiniai lotynizmai.

KEYWORDS: The Gospel according to st. Mark, Latinisms, Military terminology, Legal and administrative parlance, Designations for measures, Expressions from business and commercial life, Latin suffixes, Phraseological Latinisms.

Vytautas ALIŠAUSKAS – Vilniaus universiteto klasikinės filologijos katedros docentas. Dėsto graikų literatūros istoriją, archainės ir klasikinės graikų kultūros paradigmas, Helenizmo kultūrinės paradigmas, žmogaus ir jo pasaulio sampratą antikinėje kultūroje. Mokslinių interesų kryptys: LDK kultūra ir istorija, Baltų mitologija, Platoniškoji graikų filosofijos tradicija, Antikinė ir krikščioniškoji literatūra. Adresas: Universiteto 5, LT-01513, Vilnius. Tel. +370 5 268 7220, el. paštas – vytautas@aidai.lt.

Vytautas ALIŠAUSKAS – Docent at the Department of Classical philology of Vilnius University. He teaches the history of literature, the paradigms of archaic and classic Greek culture, the cultural paradigms of Hellenism, the conception of human and the world in ancient culture. Fields of scientific interests: the culture and history of the Great Duchy of Lithuania, the Baltic mythology, the Platonic Greek tradition of philosophy, ancient and Christian literature. Address: Universiteto 5, LT-01513, Vilnius. Tel. +370 5 268 7220, e-mail – vytautas@aidai.lt.

Linas ŠIPAVIČIUS – kunigas, biblinės teologijos magistras (Liublino katalikiškasis Jono Pauliaus II universitetas). Kauno kunigų seminarijos ir Šv. Ignaco Lojolos kolegijos lektorius. Dėsto biblinę išganymo istoriją, praktinį Biblijos pažinimą, sakramentologiją, lotynų kalbą. Mokslinių interesų kryptys: Naujasis Testamentas, ypač Evangelija pagal Morkų ir Sinoptinė tradicija, Naujojo Testamento vertimas, teksto kritika, biblinė filologija. Adresas: Bažnyčios g. 17, LT-54227, Vilkijs, Kauno r. Tel. +370 693 32600, el. paštas – vilkijosparapija@gmail.com.

Linas ŠIPAVIČIUS – priest, Master of biblical theology (John Paul II Catholic University of Lublin). Lector and Kaunas priest seminary and St. Ignatius Loyola College. He teaches the history of biblical salvation, the practical cognition of the Bible, sacramentology, Latin language. Fields of scientific interest: the New Testament, especially the Gospel of Mark and Synoptic tradition, the translation of the New Testament, textual reviews, biblical philology. Address: Bažnyčios g. 17, LT-54227, Vilkija, Kauno r. Cell phone: +370 693 32600, e-mail –vilkijosparapija@gmail.com*